

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XL/1-4

БЕОГРАД
2009

ЗБОРНИК РАДОВА ДРАГУ ЋУПИЋУ У ЧАСТ*

Крајем 2008. године Институт за српски језик САНУ објавио је прву књигу своје нове едиције Зборник. Ову књигу, са завидним бројем страна и приложника, ова установа посветила је истакнутом научнику и посленику на пољу науке о језику и језичке културе, свом дугогодишњем раднику и директору – др Драгу Ћупићу поводом 75 година његовог живота.

На 665 страна овога зборника нашла се „Биографија“ Драга Ћупића (11–12), коју је уприличио Срето Танасић, затим „Библиографија“ (13–55), коју је сачинио Доброило Аранитовић уз допуну Драгане Настановић у сарадњи са Драгом Ћупићем, и 57 радова колега, пријатеља и поштовалаца Д. Ћупића. Управо библиографија од 485 јединица (1. Научни радови, 2. Дијалектолошки атласи, 3. Интервјуи, изјаве, анкете, 4. Преводи) сведочи о плодној делатности Почастованог као научника, просветног и културног прегаоца, а број оних који су се својим прилогом одазвали – о његовим људским вредностима. Своје радове доставили су, поред домаћих лингвиста, и угледни страни србисти и слависти.

Радови су у овом зборнику поређани по азбучном реду презимена аутора, а ми ћемо се потрудити да их овде представимо према областима, и то оним редом којим су ове области биле предмет интересовања Драга Ћупића – дијалектологија, ономастика, савремени језик, а пре свега проблеми језичке културе и норме.

Највећи је број радова из дијалектологије. Прозодијске карактеристике појединих врста речи биле су предмет описа и анализе радова Николе Рамића (Београд–Крагујевац) под насловом „Акцент именичких замјеница у говору Богдаша“ (487–493), затим Милете Букумирића (Косовска Митровица) – „Акцент прилога у говорима северне Метохије“ (141–147) и Милана Драгичевића (Бања Лука) – „О акцентима глаголских облика у говору Срба Лапачког поља“ (165–177). Миодраг Јовановић (Никшић) у чланку „Посљедице додира и преплитања различитих акценатских система у црногорским говорима“ (227–242) посматра и показује испреплетаност прозодијских система на овом терену, посебно у зонама додира говорних типова, док Јордана Марковић (Ниш) у раду „Прозодијски систем(и) призренско-тимочких говора“ (293–297), анали-

---

* Зборник *Института за српски језик САНУ I*, посвећено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице живота, Београд, 2008, 665 стр.

зирајући досадашње описе прозодијског система, истиче да треба узети место акцента као критеријум нове систематизације говора овог типа. Методама експерименталне фонетике Драгољуб Петровић и Снежана Гудурић (Нови Сад) у чланку „Неоакут на северном подножју Рудника“ (419–428) желе да укажу на очуваност старог прозодијског квалитета у области Качера истичући да се он чува на простору ширем од оног описаног у литератури. Субдином једне фонеме, односно њене очуваности и супституције у једном делу народних говора бави се рад „О сугласнику *x* у говору Потарја“ (89–99) Драге Бојовић (Никшић). Појединим сегментима морфолошког система народних говора посвећена су два рада: именском – рад Радивоја Младеновића (Крагујевац) „Показне заменице на југозападу Косова и Метохије“ (329–342) и глаголском – рад Маринка Божовића (Косовска Митровица) „Инфинитив, аорист и имперфекат у поибарским говорима“ (79–87). Асим Пецо (Београд) у раду „Прилог промјени мушких личних имена типа Марко и Мирко“ (435–436) истиче да се на подручју западне Босне и западне Херцеговине очувала деklinација мушких личних имена типа Мårко, Мårко по моделу именица на -а, Мårко – Мårкē – Мårки. Два чланка из овог зборника за предмет своје анализе имају синтаксу падежа у народним говорима, најпре, рад коаутора Жарка Бошњак-ковића и Данке Урошевић (Нови Сад) „Падежи у функцији темпоралног детерминатора инклузивног типа у говору Смедеревског Подунавља“ (101–127), а потом и рад Радмиле Жугић (Београд) „Еквиваленти темпоралног беспредлошког адвербалног генитива у говору јабланичког краја (стање у осталим призренско-тимочким говорима и њихов утицај на косовско-ресавске говоре)“ (179–187). Допринос познавању синтаксе глаголских облика пружа и рад Раде Стијовић (Београд) „Употреба инфинитива у данашњем говору Бјелопавлића“ (579–585). Љубисав Ћирић (Ниш) у раду „Неке лексичке и граматичке појединости у пиротском варошком говору“ (621–628) наводи списак лексема забележених у говору аутохтоних Пироћанаца и анализира њихове фонетске и морфолошке особености.

Анализом појединих тематских и творбених сегмената дијалекатске лексике на корпусу *Речника говора Загарача* Драга и Жељка Ћупића бавили су се Недељко Богдановић (Ниш) у раду „Антрополошка лексика у *Речнику говора Загарача* Драга и Жељка Ћупића“ (71–77) и Стана Ристић (Београд) у раду „Речи са негацијом у дијалекатском Речнику Загарача“ (521–528). Софија Милорадовић (Београд) чланком „Незапажена минијатура дијалекатске лексикографије“ (299–328) доноси своја запажања и коментаре уз поједине лексеме уз лексикографски прилог Јована Балугџића објављен у часопису *Подунавка* из 1848, са лексиком махом из Срема. О инвентару тематске групе речи која се односи на називе млечних производа и прераде млека у пиперском крају писао је Андреј Собољев (Петроград) у раду „Из названих млечних продуктова у пиперском говору“ (555–565).

Аналитичко-синтетички карактер има студија Милоша Окуке (Минхен) „Зетско-рашки дијалект српског језика“ (351–369), у којој предлаже нову поделу штокавских говора, истичући разуђеност зетско-рашког дијалекта. Уважавујући историјска факта, Милош Луковић (Београд) у раду „Историјски оквир образовања говора источнохерцеговачког дијалекта на подручју Мораче и Роваца“ (285–291) показује припадност говора овог подручја источнохерцеговачком типу, а оспорава припадност тог подручја области Косача.

Неколико радова доприноси богаћењу инвентара потврда ономастичких јединица и осветљавању ономастолошких проблема. Тако, предмет интересовања Вељка Брборића (Београд) у раду „Надимци за жене у једном делу Херцеговине“ (129–139) јесте мотивација ословљавања удатих жена у општини Љубиње – надимак је мотивисан презименом ако су од познатог презимена (из неког од суседних села), а топонимом, ако су географски удаљене од подручја те општине. Бранислав Остојић (Никшић) у чланку „Творбена структура дробњачких топонима и њихова семантичка идентификација“ (371–376) разматра грађу из дробњачке топономастике, презентујући је према творбеним моделима и покушавајући да утврди њихову семантичку мотивацију. О поменима река и области Пиве и Таре и њиховој обради у лексикографији говори Милица Радовић-Тешић (Београд) у раду „Лива и Тара у домаћој речничкој литератури“ (481–486), док Радојка Цицмил-Реметић и Слободан Реметић (Београд) радом „Из хидронимије пивске планине“ (495–502) представљају ономастичко богатство овог краја, за који и сами аутори кажу да је школски пример безводног краја. Чланком „Семантички сродни термини који су утицали на формирање онима, у првом реду оронима, и њихова географија“ (383–401) Звездана Павловић (Београд) осветљава ониме на чије су формирање утицали географски термина рељефа *кик*, *кика*, *кич, *кичер*, *кук*, *кука*, *куч, *куча, *чик*, *чук*, *чок* итд., првенство са подручја Србије. Милан Шипка (Сарајево) у раду „Поријекло и значење хоронима *Срјска*“ (657–665) настоји објаснити настајање једне ономастичке јединице, до чијег су стварања довеле недавне политичке поделе и расцепи.

Неколико радова осветљава етимолошко постање појединих речи и израза. Етимолози „београдске школе“, најпре, Марта Бјелетић објашњава радом „Ни сџан ни савјетан“ (65–69) порекло, значење и употребу овог израза забележеног у речнику говора Загарача, али и његових варијанти. Потом, Александар Лома у раду „Загарачко *ушка* 'змија' и с.-х. *б(ј)елоушка* 'Natrix patrix'“ (269–275) посматра дијалектизам *ушка* као континуант прасловенске лексеме *оџь, а први део сложенице *белоушка* у стандардном језику изводи из симболике боје бео 'безопасан, неотрован'. И, чланак „О турцизмима гаваз / каваз, голсуз / колсуз, гумрија / кумрија“ (429–434) Снежане Петровић доноси етимологију поменутих лексема и тумачи варирање иницијалног велара у њима. Етимологију неколиких лексема и њихов географски ареал даје Мато Пижурица (Нови Сад) у свом раду „Прилог географији и етимологији речи: *осишуљина*, *сијерма*, *вијерма*“ (437–444). У раду „Серб. *варован*, *вароваши* и их семантичке корреляты“ (611–619) Светлана Толстој (Москва) осветљава деривационе односе гнезда глагола *варашти, *вароваши, као и њихов семантички развој од 'празновати', 'постити' и сл. до 'чувати, штитити, бранити, спречавати опасност'.

Дијахроним аспектом употребе падежа баве се два рада – рад Слободана Павловића (Нови Сад) „Просторне метафоре у старосрпском квалификативном падежном систему“ (403–418) и Јелице Стојановић (Никшић) „Судбина инструментала без предлога за означавање просторних односа у историји српског језика (уз поређење са ситуацијом у осталим словенским језицима)“ (587–597). У ужу област историја књижевног језика може се сврстати рад Димитрија Е. Стефановића (Београд–Будимпешта) „Нешто о језику библијских цитата у аутобиографији свештеника Петра Римског (1800–1874)“ (571–578),

у коме аутор запажа да овај сентандрејски свештеник користи Вуков превод Новог завета, али екавизиран, а неки сегменти у фонетици, морфологији и лексици су славенизирани. Чланак Владимира П. Гудкова (Москва) „Русский филолог Петр Лавровский о сербском языке и югославянах“ (159–164), који представља допринос историји филологије, доноси сагледавање научног стања у Србији тога времена и интересовање овог филолога за српске рукописе.

У деловању Драга Ћупића значајно место заузимају питања норме и језичке културе, па је свој прилог томе Богдан Терзић (Београд) тако и насловио „Драго Ћупић као проучавалац језичке културе“ (607–609). Предраг Пипер (Београд) радом „О нормативној лингвистици“ (445–457) разматра комуникативне улоге „кодификатора“, „едукатора“ и „реализатора“ норме, затим квалификаторе степена оцене нормативне исправности исказа, те однос између нормативне, проскриптивне и проспективне лингвистике. У чланку „У потрази за идеалном формом: о језичком пуризму у Европи“ (199–211) Пер Јакобсен (Копенхаген) разматра појаву језичког пуризма, која карактерише многе језичке заједнице, и описује моделе у појединим европским земљама: Исланду, Норвешкој, Данској, Италији, Немачкој и Хрватској. Владислав Лубаш (Катовице) радом „Polityka językowa niektórych krajów słowiańskich wobec dialektów“ (277–284) указује на могућност и потребу коришћења дијалектологије у процесу планирања језичког стандарда. Проблемом народног језика у функцији стандардног, тј. односом међу његовим слојевима који су дијалекатски обележени бави се Живојин Станојчић (Београд) у свом раду „О уобличавању књижевног језика“ (567–570). Срето Танасић (Београд) своју пажњу у раду „Стандардизација језика као социолингвистичка потреба“ (599–606) поклања веома актуалној теми – (не)оправданости прокламовања „дрногорског“ језика.

Велики број аутора у својим радовима бавио се проблемима савременог стандардног српског језика: његовом морфологијом, синтаксом, семантиком, лексиком, стилстичким анализама. Славко Вукомановић (Београд) у раду „О именицама мушког рода на -а“ (149–158) расправља о деklinацији апелатива и онима мушког рода ма на -а, дајући класификацију ових супстантива и објашњавајући да су у „систему српског језика настале две потпуно различите деklinације именица мушког рода: једна мушка, примарна, и друга женска, секундарна, аналошка“ (158). У раду „Синтаксички спојевии с изразима типа *рачунајии на шо / с ѿим*“ (529–542) Владислава Ружић (Нови Сад) анализира рекцијске могућности глагола *рачунајии* и реперкусије које на семантичком плану оставља тип рекције, нарочиту пажњу обрађајући на случајеве када овај глагол уводи у зависну клаузу пред чијим се везником појављују изрази *на шо* и *с ѿим*. Валентина Зенчук (Москва) на примерима из савремене књижевности и штампе посматра конкуренцију словенског генитива и акузатива уз негиране глаголе у српском језику са посебним освртом на променљивост норме у раду „Варијативни синтаксички облици као предмет за сагледавање из угла нормативистике“ (189–194). Рад Наде Арсенијевић (Нови Сад) „Семантичко-синтаксичке карактеристике глагола *јести*“ (57–63) обрађује квалификативну и временску употребу овога глагола, као и лексичко-синтаксичко окружење у коме се најчешће реализује. Академик Милка Ивић (Београд) радом „О једној специфичној придевској употреби“ (195–197) истиче разлоге због којих је неопходно сагледавање феномена да придевска јединица може функционисати као придевски или прилошки квалификатор. У раду „Експресивне синтагме

са суперлативним значењем“ (243–259) Милош Ковачевић (Београд) разматра структурну, семантичку и стилску вредност две полиптонске супстантивне синтагме (инструментална са предлогом *над*: *Песма над Песмама* и беспредлошки генитив: *речник свих речника*) и адјективну парегменонску (*нов новцај*). О иновацијама које се у фразеологији дешавају под утицајем жаргонизама пише Драгана Мршевић-Радовић (Београд) у раду „О утицају жаргонске лексике на стандардну фразеологију“ (343–350). Егон Фекете (Београд) у чланку насловљеном „Супстандард у стандарду“ (629–636) разматра место жаргонизама и опште колоквијалне лексике у лексичком систему стандардног језика, са нарочитим освртом на ставове и тумачења Ранка Бугарског. Ђорђе Оташевић (Београд) прилогом „Придеви и прилози с негативним префиксом *дис-*“ (377–381) износи грађу и илуструје значења адјектива и адвербијала са хомонимним префиксом *дис-* (1. 'двострукост, удвојеност', 2. 'раздвајање, разилажење, супротност уопште', 3. 'негирање, одрицање'). Герхард и Светлана Ресел (Трир-Хајлдерберг) у раду „Етнографски елементи у романима Милована Данојлића“ (503–520) издвајају по семантичким пољима лексику са етнографско-антрополошког становишта на примерима из романа *Година пролази кроз авију*. Стилистичком анализом бави се Милосав Чаркић (Београд) у огледу „Употреба граматичких категорија времена у српској епској народној поезији“ (637–655), у коме и квантитативним методама доказује да је најзаступљенији глаголски облик презент.

Неколико радова је посвећено и опште теоријским, методолошким и термилошким анализама. Тако, Милорад Радовановић (Нови Сад) у раду „Које су улоге језика човеку најважније?“ (471–479) ревидира класификације и називе функција језика код најистакнутијих представника прашке школе, социолингвистике, семантике, етнографије комуникације, антропологије, филозофије обичног говора. Полазећи од разматрања познатих лингвиста, семиотичара и филозофа и продубљујући њихова теоријска разматрања, Радоје Симић (Београд) у чланку „Теоријска разматрања о реченици“ (543–554) долази до закључка да срж реченице представља предикат, тј. лични глаголски облик. У раду „Колокација – са лингвистичког и стилског гледишта посматрана“ (213–225) Јелена Јовановић (Београд) разматра значење и употребу овог појам у лингвистици – кад се њиме може означити свака синтагма, и у стилистици – када су овакви спојеви стилски оптерећени. Јованка Радић (Београд) у чланку „Пароним – од логичког до лингвистичког термина“ (459–470) проблематизује употребу и истиче неодређеност значења термина пароним у савременој лингвистици, узимајући као основ Аристотелово значење овог термина. Ана Кречмер (Бохум) у разматрању насловљеном „О контрастивном приступу у лингвистичким истраживањима“ (261–268) истиче слабу повезаност проучавања у славистичком свету, одсуство дискурса и међусобне рецепције.

Овим написом желели смо скренути пажњу на зборник из нове едиције Института. Због ограничености простора направили смо тематску систематизацију садржаја, а убеђени смо да ће ова књига бити неизбежан приручник, с обзиром на заступљеност студија из свих области, за сваког ко се србистиком бави, па ће се са радовима упознати из прве руке. Овај зборник је једном Човеку у част, србистичкој науци у корист, а – верујемо – Институту за српски језик на глас – добар – разуме се.

Марина Сјасојевић